

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 351:62:37

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/93>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ

EUROPEAN STANDARDS OF LEGAL REGULATION OF ENSURING FAIR AND EFFECTIVE JUSTICE

Зубов О.С., к.ю.н.,
здобувач наукового ступеню доктора наук

У статті розкрито європейські стандарти правового регулювання забезпечення справедливого та ефективного правосуддя. На основі комплексного аналізу м'яких нормативно-правових актів Європейської спільноти. В аспектах того, що судді та суспільство мають розуміти, що місія судової влади полягає у гарантуванні верховенства права шляхом неупередженого, справедливого та ефективного застосування закону. Судді мають бути зразком дотримання правових та етичних правил прийнятих у суспільстві, суспільство має їх поважати. Первинним чинником справедливості є до доступ до правосуддя, яке має бути забезпечене кожній людині незалежно від її здібностей, освіти та фінансового стану. Судді та суспільство мають дбати про незалежність правосуддя, адже законодавча та виконавча гілки влади схильні до його порушення. Рішення у справі це виключна компетентність судді. Судова влада має активно брати участь у всіх рішеннях, які впливають на здійснення правосуддя та впливають на правовий статус суддів. Забезпечення незалежності судової влади є спільним завданням суддів і громадянство суспільства, адже законодавча та виконавчі гілки влади потенційно схильні їх порушувати. Доведено, що справедливе рішення прийняте судом не є привілеєм, це обов'язок суду, судові провадження і рішення мають бути такими, щоб легко розумілись.

Судді повинні виявляти доступність, повагу до особистості та пильність у підтриманні високого рівня компетентності, якого вимагає вирішення різноманітних судових справ. Судді зобов'язані вживати заходів для забезпечення доступу до швидкого, ефективного та доступного спору, вони повинні сприяти просуванню альтернативних методів вирішення спорів. Судова влада має більш активно брати участь у забезпеченні незалежності суду та недоторканості суддів забезпечені їх усіх необхідним для якісного здійснення судочинства. Це має здійснюватися зокрема, незалежними суддівськими асоціаціями, які мають бути створені як на регіональному так й всеукраїнському рівнях.

Ключові слова: гарантії, довіра суспільства, етичні правила, ефективність, недоторканість, незалежність, справедливість, стандарт, суд, суддя.

The article discloses the European standards of legal regulation of ensuring fair and effective justice. Based on a comprehensive analysis of soft regulatory acts of the European Community. In aspects that judges and society should understand that the mission of the judiciary is to guarantee the rule of law through the impartial, fair and effective application of the law. Judges should be an example of compliance with legal and ethical rules adopted in society, society should respect them. The primary factor of justice is access to justice, which should be provided to every person regardless of their abilities, education and financial status. Judges and society should take care of the independence of justice, because the legislative and executive branches of power are prone to its violation. The decision in the case is the exclusive competence of the judge. The judiciary must actively participate in all decisions that affect the administration of justice and affect the legal status of judges. Ensuring the independence of the judiciary is a joint task of judges and citizens of society, because the legislative and executive branches of power are potentially inclined to violate them. It has been proven that a just decision made by the court is not a privilege, it is a duty of the court, court proceedings and decisions should be such that they can be easily understood. Judges must demonstrate accessibility, respect for the individual, and vigilance in maintaining the high level of competence required by the various court cases. judges are obliged to take measures to ensure access to a fast, efficient and affordable dispute, they should promote the promotion of alternative methods of dispute resolution. The judiciary should take a more active part in ensuring the independence of the court and the inviolability of judges, providing them with everything necessary for the high-quality implementation of judicial proceedings. This should be carried out, in particular, by independent judges' associations, which should be created both at the regional and all-Ukrainian levels.

Key words: court, efficiency, ethical rules, guarantees, independence, judge, justice, public trust, standard, untouchability.

Вступ. Дотримання прав людини є головним чинном існування демократичного суспільства. Такий підхід дозволяє міжнародній спільноті виробити єдиний підхід та контроль до цих питань. Слід зауважити, що в Україні ще продовжуються бувають системні порушення прав людини. В першу чергу, це стосується російських терористів, які тичасово окупували певну частину території України, чи терорезуять цивільне населення України ди станційно – своїми далекобійними ракетами. Однак слід зазначити, що не рідко певні порушення прав людини допускається з боку вітчизняних суб'єктів публічної адміністрації. Наприклад, в Україні системою стала проблема пораненех військовослужбовців Збройних Сил України, які під час збору документів і проходження військово-лікарських комісій зіштовхуються з нескінченними чергами і бюрократією. Адже, пройти військово-лікарську комісію за один день і отримати якусь довідку просто неможливо [1].

Що не дає змоги говорити, що наша держава перемогла це ганебне явище – порушення прав громадян чиновниками. Саме тому воно потребує окремого аналізу вироблення загальних відповідей щодо подолання цього явища з урахуванням напрацьованої практики європейської спільноти. Аналіз європейського правового регулювання забезпечення справедливого та ефективного правосуддя свідчить про сталу та напрацьовану практику у сфері правосуддя, основна увагу де акцентована на дотриманні прав та свобод людини. З урахуванням міжнародного досвіду у сфері правосуддя в Україні існує широкий перелік нормативно-правових актів, який на нашу думку, потребує певної кодифікації та доопрацювання.

Відповідно в умовах сьогодення одним з основних способів захисту порушених прав свобод та інтересів громадян тому числі поранених військовослужбовців збройних сил України є система адміністративних судів, а в деяких випадках інші види судочинства.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права України, теорії адміністративного права Європейського Союзу та «м'яких» нормативно-правових актів Європейської спільноти у сфері правосуддя узагальнити європейські стандарти забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні.

Результати дослідження. Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6) визначається право на справедливий суд, де зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [2].

Даючи тлумачення, у практиці Європейського суду поняття «суду» визначається з огляду на його функції відправлення правосуддя, тобто вирішення питань, віднесених до його компетенції, на підставі правових норм і шляхом належного проведеного процесу [3].

Згідно з Рекомендаціями щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність (2010 р.) Рада Європи підкреслює, що незалежність окремих суддів забезпечується незалежністю судової влади в цілому. Судді повинні мати необмежену свободу вирішувати справи неупереджено, відповідно до закону та їх інтерпретація фактів. Судді повинні мати достатні повноваження та мати можливість ними користуватися для виконання своїх обов'язків підтримувати свій авторитет і гідність суду [4].

Слушною є пропозиція Рекомендації CM/Rec(2010)12 Комітету міністрів державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність, яка прийнята Комітетом міністрів 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів, що продовжимо їх цитувати. Зовнішня незалежність суддів не є прерогативою чи привілеєм, наданим у власних інтересах суддів, а в інтересах верховенства права та осіб, які прагнуть і очікують неупередженого правосуддя [5].

Важко щось додати до досконалих рекомендацій я CM/Rec(2010)12 Комітету міністрів Рада Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність від 17 листопада 2010 р. На наш погляд їх треба тільки виконувати, як судові так і виконавчої та законодавчої в цій владі. У випадку їх ретельно виконання у нас не виникає сумнів що система судочинства будь-якої демократичної держави буде справедлива та ефективна. Зрозуміло що в цьому аспекті велике значення має рівень правової культури та правосвідомості вищих посадових осіб виконавчої гілки влади та парламентаріїв. При умові, що більшості суддів притаманні такі чесноти.

Європейська хартія про статус суддів та Пояснювальний меморандум (Рада Європи, 1998 р.) визначає, що статут суддів спрямований на забезпечення компетентності, незалежності та неупередженості яких кожна особа законно очікує від судів і від кожного судді покладається на захист його прав. Це виключає будь-яке положення та будь-яку процедуру можуть послабити довіру до такої компетентності, такої незалежності та такої неупередженості [6]. Знову хочемо підкреслити надзвичайно досконалий положення Європейської хартії про статус суддів.

Все що залишається суддям це відстоювати їх при внесенні зміни доповнень до профільного закону. А органам законодавчої та виконавчої влади ретельно дотримуватися їх при здійсненні своєї правотворчої та правореалізаційної діяльності щодо забезпечення правосуддя.

Консультативна рада європейських суддів приймаючи Велику хартія суддів (CCJE – CCJE(2010) доводить, що місія судової влади полягає в тому, щоб гарантувати верховенства права і, таким чином, забезпечити належне застосування закону неупередженим, справедливим, справедливим та ефективним чином. Незалежність суду має бути законодавчим, функціональним та фінансовим. Це має гарантуватися по відношенню до інших органів державної влади, до тих, хто шукає справедливості, інших суддів і суспільства загалом, за допомогою національних правил на найвищому рівні. Держава і кожен суддя несе відповідальність за сприяння та захист незалежності судової влади [7].

В цьому аспекті слід звернути на дотримання прав суддів які признані на військову службу у зв'язку з введенням Україні воєнного стану. Відповідно до ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівська винагорода регулюється саме нормами профільного Закону та не може визначатись іншими нормативно-правовими актами. Вони передбачають вичерпний перелік обмежень у виплаті суддівської винагороди і перебування на військовій службі не належить до таких випадків [8].

Судді мають право бути членами національних або міжнародних асоціацій суддів, на яку покладено захист місії судової влади в суспільстві. Для забезпечення незалежності суддів кожен штат створює Раду суддів або інший спеціальний орган, сам незалежний від законодавчої та виконавчої влади, наділений з широкими компетенціями з усіх питань, що стосуються їх статусу, а також організації, функціонування та імідж судових установ. Рада має складатися з судді виключно або значною більшістю суддів, обраних їхніми колегами [9].

Отже, проектуючи положення м'яких норм Великої хартії суддів (2010 р.) на предмет невирішених проблем справедливого дефективного правосуддя в Україні слід зазначити що, судова влада має більш активно брати участь у забезпеченні незалежності суду та недоторканості суддів забезпеченні їх усіх необхідним для якісного здійснення судочинства.

Венеціанська комісія про призначення суддів у звіті CDL-AD(2007)028 22 доводиться, що багато європейських демократій створили політично нейтральну Вищу раду правосуддя чи еквівалентний орган у їхніх правових системах – інколи як невід'ємну частину їхніх правових систем. До них відносяться автономія і незалежність судової влади, роль судової влади в захист основних свобод і прав, а також підтримання безперервних дебатів про роль судової влади в демократичній системі [10].

У звіті Венеціанської комісії про незалежність судової системи щодо незалежності суддів CDL-AD(2010)004, доводиться, що незалежність судової влади має як об'єктивну складову, так і необхідну якість судової влади як такої та суб'єктивна складова як право особи на права і свободи визначаються незалежним суддею. Незалежність судової влади не є самоціллю. Це не особисте привілей суддів, але виправданий необхідністю надати суддям можливість виконувати свою роль опікунів права і свободи людей [11].

У 2009 р. Європейська мережа судових рад прийняла Резолюцію про прозорість і доступ до правосуддя, в якій доводиться, що ради юстиції або аналогічні незалежні органи, щоб підтримувати верховенство права, повинні робити все можливе для забезпечення підтримки відкритої та прозорої системи правосуддя [12].

Європейська мережа судових рад розглядаючи питання суддівської етики: принципи, цінності та якості піднімає

проблему балансу між незалежністю і справедливістю, звертаючи увагу що друга не є привілеєм, а обов'язком до застосування судом [13]. Дублінська декларація про стандарти набору та призначення членів судової влади (2012 р.), Європейська мережа судових рад зробила спробу оптимізувати співпрацю між Радами юстиції та членами судової влади держав-членів Європейського Союзу та держав-кандидатів Європейського Союзу, з метою доброго взаєморозуміння між ними [14].

Непересічними для вдосконалення вітчизняної системи правосуддя є Київські рекомендації щодо незалежності судової влади у Східній Європі, Південному Кавказі та в Центральній Азії: судове управління, відбір і підзвітність Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (2010 р.) вимагають щоб адміністрування судами та судовою владою повинні бути незалежними та неупередженими, судові рішення приймались відповідно до належних процесуальних прав і верховенства права. Судова адміністрація ніколи не повинна використовуватися для впливу на зміст ухвалення судового рішення. Процес судового управління має бути прозорим. Доступ до професії судді має надаватися не лише молодим юристам, які мають спеціальну підготовку, але також і для юристів із значним досвідом роботи в юридичній професії (тобто через проміжний період кар'єри в судовій системі).

Професійне оцінювання суддів, воно не повинно використовуватися для шкоди незалежне судове рішення. Оцінка роботи суддів повинна бути насамперед якісною

та зосередитися на їхніх навичках, у тому числі професійній компетентності, особиста компетентність, соціальна компетентність і, для можливого просування на адміністративну посаду, компетентність до вести [15].

Висновки. Отже, європейські стандарти правового регулювання забезпечення справедливого та ефективного правосуддя залишаються актуальними для України в аспектах того, що як судді та і суспільство має розуміти, що місія судової влади полягає у гарантуванні верховенства права шляхом неупередженого, справедливого та ефективного застосування закону. Судді мають бути зразком дотримання правових та етичних правил прийнятих у суспільстві, суспільство має їх поважати. Первинним чинником справедливості є до доступ до правосуддя, яке має бути забезпечене кожній людині не залежно від її здібностей, освіти та фінансового стану. Судді та суспільство мають дбати про незалежність правосуддя, адже законодавча та виконавча гілки влади потенційно (чи явно) схильні до його порушення. Рішення у справі це виключна компетентність судді (суду), судовою владою має активно брати участь у всіх рішеннях, які впливають на здійснення правосуддя та впливають на правовий статус суддів. Судові документи та судові рішення мають бути складені у доступній, простій та доступній формі на зрозумілій українській літературній мові. Справедливе рішення прийняте судом не є привілеєм – це обов'язок суду. Судові провадження мають бути такими, щоб легко розумілись та були доступними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ухіна І. Бюрократичне пекло для поранених військових. DW. 2013. URL: <https://www.dw.com/uk/burokraticne-peklo-dla-poranenih-vijskovih-ak-projti-medkomisiju-i-ne-zbozevoliti/a-65108875>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Дроздова О. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційне цитування: Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (criminal limb). Рада Європи. 2019. 65 с.
4. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies) International Commission of Jurist. 2022. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/CMRec201012E.pdf>
5. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies). International Commission Of Jurist. 2014. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/CMRec201012E.pdf>
6. European Charter on the statute for judges. International Commission Of Jurist . 2014. URL: https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/European-Charter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf
7. Magna Carta of Judges. (Fundamental Principles). Consultative Council of European Judges. Strasbourg, 17 November 2010 CCJE (2010)3. 2014. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/MagnaCarta.pdf>
8. Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану. Затверджено рішенням Ради суддів України від 14 березня 2022 р. № 10. *Верховна Рада України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010414-22#n3>
9. Magna Carta of Judges. (Fundamental Principles). Consultative Council of European Judges. Strasbourg, 17 November 2010 CCJE (2010)3. 2014. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/MagnaCarta.pdf>
10. Judicial appointments. Report adopted by the Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 16–17 March 2007). European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). 2014. URL: https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/CDL-AD2007_028.pdf
11. Report on the Independence of the Judicial System Part I: the Independence of Judges Adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12–13 March 2010). European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). URL: https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/06/CDL-AD2010_004.pdf
12. Resolution on Transparency and Access to Justice. European Network of Councils for the Judiciary 2014. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/10/ENJC-transparency-and-A2J.pdf>
13. Judicial Ethics Report 2009-2010 Groupe De Travail Recj Déontologie judiciaire Rapport 2009–2010. European Network of Councils for the Judiciary 2014. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/10/ENJC-judicial-ethics.pdf>
14. Self Governance for the Judiciary: Balancing Independence and Accsuntabilites. European Network of Councils for the Judiciary General Assembly of the European Network of Zuncils for the Judiciary. URL: <https://www.enj.eu/images/stories/pdf/resolutionbudapestfinal.pdf>
15. Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia. Judicial Administration, Selection and Accountability (Kyiv, 23–25 June 2010). OSCE Office for Democrats Research Group. Mach Planck Institute Minerva and Human Rights on Judicial Independence. URL: <https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2014/10/OSCE-Kyiv-Recommendati>